Özbekistan Ekonomisinin Dış Ticareti ve Rekabet Gücünde Gelişmeler

The Foreign Trade of Uzbekistan Economy and Its Competitiveness Power

Asst. Prof. Dr. Ziya Çağlar Yurttançıkamaz (Atatürk University, Turkey)

Prof. Dr. Selahattin Sarı (Beykent University, Turkey)

Asst. Prof. Dr. Çağatay Karaköy (Cumhuriyet University, Turkey)

Prof. Dr. Ömer Selçuk Emsen (Atatürk University, Turkey)

Abstract

Uzbekistan, one of the highest population density and historically most influential countries in the Central Asian countries, has gained political independence in 1991. Among the transition economies during the post-independence period, it is noteworthy that Uzbekistan was the reformist country at the outset, however the most striking feature is the stagnation of reforms in the ongoing time frame. In this context, incorporation into the world economy, there has been a rapid growth in foreign trade with border countries, in particularly Russia, China and Turkey. In the study, Uzbekistan's foreign trade was examined for the period of 1995-2016, and with using Balassa index, which goods groups were superior and which were weaker were researched. In the analysis according to SITC Rev.3, Uzbekistan's competitive power against its natural resource rich neighbors like Russia and Kazakhstan is weaker outside a few sectors; whereas the need for natural resources such as Turkey and China were found to be high across the high country of the competitiveness. This indicates that a competitive power based on natural resources has developed in the country's economy. In other words, it is observed that Uzbekistan has remained its competitive power based on natural resources in general and has also made a breakthrough in various processed goods and chemical sectors recent years. It can be said that this last development will contribute to the development of the emphasis on supporting policy implementations.

1 Giriş

İsmi Altın Ordu Beyi Özbek'ten gelen Özbekistan'ın dili ise Uygur Türkçesi'nin Çağatay bölümündedir. Bölgenin tarihsel kökenlerine bakıldığında, mazisi oldukça eski olan Buhara, Semerkant ve Taşkent gibi kentlerinin ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan oldukça önemli işlevselliğe sahip olduğu dikkat çekmektedir. Dolayısıyla önemli bir ekonomi ve kültür merkezi olan Özbekistan 19. yüzyılın sonunda Rusların ve 20. yüzyılın başlarında ilk çeyreğinde de Sovyet egemenliğine geçmiş ve bu da 20. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla 20 Haziran 1990'da egemenliğe yönelim süreci 1 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmesiyle tamamlanmıştır. Ancak, gelişen ve değişen dünya düzenine ayak uydurmak, eski Sovyet ekonomi modelinin ve üretim yapısının değiştirilmesi, piyasa ekonomisine geçiş sürecinin oldukça zor ve sancılı yaşayan ülkelerden olmuştur. Sovyet sisteminin sosyo-ekonomik anlamda eşitlikçi olması gereken yapısından istifade edemeyen Doğudaki eski-Sovyet unsurlarının ve günümüz bağımsız devletlerinin eşitlikçi olmayan unsura ilaveten, girdi ve çıktılar açısından da merkeze bağımlılık derecesinin yüksekliği, geçiş resesyonunun dramatik bir şekilde yaşanmasına yol açan unsurları olmuştur (İrmiş ve Emsen, 2018). Geçiş resesyonunu derinden yaşayan ülkelerden olan Özbekistan'ın girdi temin etme ve çıktıyı pazara sunma açısından bağımlılığı yüksek ve aynı zamanda Sovyetlerden devraldığı hantal sanayi de adeta bir çöküş süreci yaşamıştır (Emsen vd., 2011). Dolayısıyla siyasal bağımsızlıkla birlikte sanayi açısından tam anlamıyla çöküş yaşayan geçiş ekonomileri içinde zengin tarım toprakları ve doğalgaz yatakları açısından büyük potansiyelleri bulunan Özbekistan genelde ekonominin tümü için ve özelde de sanayi için yeniden yapılanma sürecini diğer geçiş ekonomileri ile birlikte hayatiyete kavuşturma çabaları içerisinde olmuştur. Zira kalkınmanın sanayileşmeyle eşanlı kabul edildiği bir perspektifte, ilksel mallardaki avantajını sanayi üretimini tesis etmesiyle güç ve istikrar kazanacağı açıktır.

Geçiş ekonomisi olma gereği Sovyet tipi dış ticarete bakış açısında eksen kayması ortaya çıkmış; dış ticaret rejiminin liberalizasyonu yönünde önemli adımlar atılmış ve bunun da daha çok ihracata yönelik sanayileşme perspektifi taşımasına dikkat edilmiştir. Zira halihazırda genel geçer düşünce olan ekonomik büyümedeki gelişmelerin dış ticareti harekete geçireceği ve dış ticarete sağlanan ivmelerin de büyümede besleyici rol oynayabileceği şeklindedir. Dolayısıyla dış ticaret ve büyüme arasında çift yönlü nedensel ilişkilerin varlığından bahsedilmektedir. Ancak, dış ticaretin ve özellikle de ihracatın ekonomik büyüme üzerine beklenen olumlu etkiler oluşturmada dış şoklara karşı mal çeşitliliği, rekabet gücünün yüksekliği ve esnekliği ile mümkündür. Bu bakımdan dışa açılma süreçlerinin ekonomide yarattığı dinamizm, dışsallıklar ve ölçek boyutu ile beraber bir takım unsurların yüksek katma değer içeren yapıyı doğurması, daha yüksek büyümeyi destekleyecektir (Yurttançıkamaz vd., 2014).

Bu kapsamda Özbekistan'ın dış ticaretinde bağımsızlık sonrasındaki yapısı incelendiğinde, özellikle hammaddeye dayalı sektörlerde büyük gelişimlerin kaydedildiği görülmüştür. Hammadde ağırlıklı ticaret yapısı ise taşıma maliyeti unsuru açısından daha çok bölgesel ülkeler ağırlıklı olduğu dikkat çeker. Bu çerçevede dış ticaretin ülkelere göre dağılımı incelendiğinde, Rusya ve Çin'in Özbekistan'ın dış ticaretindeki ağırlığı belirgin bir şekilde hissettirmekle birlikte, başta Türkiye ve komşu ülkeler olmak üzere dünya ile olan dış ticaretinde hızlı bir değişim ve gelişim içinde olduğu söylenebilir. Çalışmada Özbekistan'ın dış ticaretinde büyük pay sahibi olan ülkelerle dış ticareti analiz konusu edilmekte ve bu kapsamda hangi endüstri dallarında rekabet gücünün olduğu ve gelişime açık olduğu sonucu belirlenmeye çalışılmaktadır. Böylece ülkenin büyümesi ve kalkınması açısından politika çıkarımları yapılması hedeflenmektedir.

2 Rekabet Gücü ve Uygulamalar

Rekabet gücü mikro düzeyden makro düzeye kadar çok sayıda araştırmaya konu olan bir alandır. Bir ülkenin rekabet gücünün ölçümünde pek çok farklı değişken kullanılarak ölçüm yapılabilmektedir. Ancak, literatüründe dış ticaret verilerinin kullanılmasıyla rekabet gücü ölçümü denildiğinde Balassa endeksi ilk akla gelen ölçüm tekniklerinden biri olmaktadır. Rekabet gücü ölçümünde literatürde çalışmaları incelendiğinde, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) veya İngilizce literatürdeki kısaltmasıyla RCA Endeksi ve bundan türetilen modellerle ülkelerin dış ticarete avantajlı oldukları sektörlerin belirlendiği görülmüştür. Bu kapsamda yabancı ve yerli literatürdeki bir kısım çalışmaları aşağı özet olarak vermek mümkündür.

Batra ve Khan (2005) Çin ile Hindistan'ın rekabet gücünü 2000-2003 dönemi için AKÜ yöntemi ile sektör ve ürün bazında analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre Hindistan'ın ağırlıklı olarak tarımsal ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmüştür. Çin ise küresel piyasalarda hammadde yoğun üretimin yanı sıra makine ve ekipman üretimi alanında üstünlüğe sahiptir. Jucevicius ve Rybakovas (2010) Litvanya'nın tekstil ve hazır giyim sektöründeki rekabet gücü ölçülmüştür. Analiz aşamasında Balassa'nın AKÜ endeksi kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre Litvanya tekstil ve hazır giyim sektöründe rekabet gücüne sahiptir. Ancak, Asya ülkelerine kıyasla sektördeki rekabet gücünün daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bashimov (2014) tarafından yapılan çalışmada da AKÜ endeksinden yararlanarak Özbekistan pamuk sektörünün uluslararası rekabet gücünü belirlemeye çalışmıştır. 2001-2013 yıllarına ait ihracat verilerinin kullanıldığı analizde Özbekistan'ın pamuk sektöründe güçlü bir karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu bu avantajlı konumun giderek zayıflamakta olduğu vurgulanmıştır. Bashimov (2017) tarafından yapılan çalışmada AKÜ ve Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler (ASKÜ) indekslerinden yararlanılmıştır. 2001-2014 dönemi verileri kullanılarak yapılan analizlerde Orta Asya ülkeleri (Kazakistan hariç) tekstil ve hazır giyim sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu bununla birlikte tekstil ve hazır giyim ürünleri ticaretindeki uluslararası rekabet gücünün artırılması için üretimde kalite ve tasarıma daha çok önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Çoban ve Kök (2005) Türk tekstil endüstrisinin AB karşısındaki rekabet gücünü incelemişlerdir. Balassa tarafından geliştirilen açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler AKÜ endeksi sonuçlarına göre Türkiye'nin AB ülkeleri karşısında yüksek bir rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiş, ancak Türk tekstil endüstrisinin rekabet gücünde önemli düşüşler olduğu saptanmıştır. Erlat ve Erlat (2005), Türkiye'nin AB-15 karşısındaki rekabet gücünü 1990-2000 arası dönemi incelemişlerdir. Bu kapsamda Türkiye'nin hammadde ve emek yoğun mallarda uzmanlaştığı ve rekabet gücünün olduğu görülmüştür. Altay ve Gürpınar (2008) Türk mobilya sektörü için 2001-2006 dönemi ithalat ve ihracat değerlerini kullanarak; AKÜ Endeksi ve diğer bazı endeksleri kullanarak Türk mobilya sektörünün uluslararası alandaki rekabet gücünü incelemişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre Türk mobilya sektörünün artan küresel rekabete rağmen rekabetçi konumu zaman içerisinde güçlenmiştir. Ancak, rekabet gücünü geliştirmek ve artırabilmek için Ar-Ge, tasarım ve pazarlama gibi daha ileri rekabet unsurları üzerine yoğunlaşması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Aydoğuş ve Diler (2009) Türk tekstil sektörünün Çin karşısındaki rekabet gücü analiz edilmiştir. Araştırmada 1996-2007 yılları için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler katsayısı hesaplanmıştır. Araştırma sonucunda tekstil sektöründe Türkiye'nin rekabet gücünün Çin'e göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. Rekabet gücünün devam ettirilebilmesi için sektörde verimlilik, teknolojik gelişme ve Ar-Ge yatırımlarına önem verilmesi gerektiğine vurgulanmıştır. Şahin (2016) çalışmasında Türkiye ve Çin'in sektörel rekabet gücünü karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Elektrik ve elektronik endüstrisi, tekstil ve hazır giyim endüstrisi ve kimyasal ürün endüstrisi 2000-2013 dönemi için incelenmiştir. AKÜ Endeksi kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre elektrik ve elektronik endüstrisinde Çin'in rekabet gücünün Türkiye'ye göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Tekstil ve hazır giyim endüstrisinde Türkiye ve Çin'in rekabet gücü yüksek çıkmıştır. Kimyasal ürün endüstrisinde iki ülkenin rekabet gücünün düşük olduğu görülmüştür.

3 Uygulama

Rekabet gücü denilince, ülkenin dış ticaretteki partnerleriyle yaptığı ticarete düşük maliyet ve üretim faktörü avantajı gibi nedenlerle daha avantajlı olması ifade edilmektedir. Balassa'nın AKÜ endeksi, dış ticaret verilerini (ihracat-ithalat) kullanarak karşılaştırmalı üstünlükleri ölçmektedir. Rekabet gücü ölçümünde dış ticaret verilerinin kullanımı ilk olarak Liesner (1958) tarafından ortaya atılmış olmasına karşılık, en sık kullanılanı Balassa'nın AKÜ

indeksidir. Balassa'nın (1965), bir ülkenin belli bir mal ya da endüstri ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğünü ölçmek için, bu mal ya da endüstrinin toplam dünya ihracatındaki payının, ülkenin toplam ihracatındaki payına oranını veren bir indeks oluşturmuştur. Buradaki amaç, karşılaştırmalı üstünlüğün altında yatan kaynakları belirlemekten çok, ele alınan zaman diliminde ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığının belirlenebilmesidir (Yalçınkaya vd., 2014: 47-49). Liesner indeksi (L-RCA) olarak da tanımlanan bu indeks, bir ülkenin bir ürünündeki toplam ihracatının o ürünü ihraç eden diğer ülkelerin toplam ihracatına oranı olarak hesaplanmaktadır (Utkulu ve Seymen, 2004: 7-8).

$$RCA_1 = \frac{X_{ij}}{X_{nj}}$$

Burada 'X' ihracatı, 'i' bir ülkeyi, 'j' sektör ya da ürün grubunu, 'n' ise ülke gruplarını göstermektedir. Liesner'de herhangi bir ülkeye ilgili ürün ihracatının o ürüne ilişkin yapılan toplam ihracat payına işaret edilmektedir. Bela Balassa ise, Liesner'in bu indeksini ağırlıklandırıcı forma büründürerek aşağıdaki şekilde geliştirmiştir (Balassa, 1965:99-123):

$$RCA_2 = \frac{X_{kt}^j / X_t^j}{X_{kt}^w / X_t^w}$$

Balassa endeksine göre 'j' ülkeyi, 't' dönemi, 'k' ürün grubunu/sektörü ve 'w' dünya/ülke gruplarını göstermektedir. Büyük kesrin pay kısmı j ülkesinin t dönemindeki toplam k malı ihracatının, j ülkesinin toplam ihracatı içindeki payını göstermektedir. Aynı şekilde büyük kesrin payda kısmı dünyanın t dönemindeki k malı ihracatının, dünya toplam ihracatı içindeki payını göstermektedir. Yapılan hesaplamalar sonucunda eğer RCA2 değeri '1'den büyük çıkmışsa, inceleme konusu yapılan ülkenin o sektörde/ürün grubunda uzmanlaşmış olduğu ya da bir başka deyişle rekabet gücüne sahip bulunduğu söylenebilir. Buna karşılık hesaplanan RCA2 değeri '1'den küçük çıkmışsa, ele alınan ülkenin o sektörde/ürün grubunda rekabet gücünün bulunmadığı, yani rekabet dezavantajına sahip olduğu belirlenmesine gidilir. Dolayısıyla Balassa endeksi, bir ülkenin herhangi bir mal ya da sektördeki ihracatının toplam ihracatı içindeki payının, söz konusu mal ya da sektördeki dünyanın (ya da ülke grubunun) toplam ihracatındaki payına oranını ifade etmektedir. Böylece Balassa endeksini hesaplamak suretiyle bir ülkenin belli bir mal ya da sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır (Sarıçoban ve Kösekahyaoglu, 2017: 430-431).

Kısaca Balassa'nın ortaya koyduğu RCA endeksi, ülkenin belli bir mal grubunda dış ticaretine ilişkin ekonomik performansını, rekabet gücünü ve özellikle de uzmanlaşma düzeyini yansıtmaktadır. Zira bilindiği gibi liberal anlayışın fırsat maliyeti kavramıyla geliştirmiş olduğu karşılaştırmalı üstünlükler argümanı, ülkelerin avantaj düzeyine sahip oldukları mallar veya hizmetlerde üretime yönelmelerinin işbölümü ve uzmanlaşma gereği çıktı fazlası elde edeceği ve bu fazlanın da dış satıma kanallize etmek suretiyle gelir artışı sağlayacağı ve buna karşılık dezavantajlı oldukları alanda ise dış alıma yönelmelerinin de daha fazla tüketim yapma imkanı sunacağını ifade etmektedir. Liberal argüman temelli olarak Balassa, ülkeler arasında fırsat maliyetlerinin farklı olmasından dolayı ülkelerin üretimde ve dış ticarete uzmanlaşacağını düşünmektedir (Balassa, 1977: 327). Balassa'nın endeksi daha sonra geliştirilerek çok değişik formları üretilmiştir. Bu kapsamda dış ticarete ithalatı da dikkate alan aşağıdaki endekste rekabet gücü ölçümünde sıkça kullanılan bir diğer yöntem olmuştur. Endeks, bir ülkenin ihraç ettiği mallardaki uzmanlaşma seviyesine ilişkin bilgi sunmaktadır. Bir malın ihracatının, ülkenin toplam ihracatı içindeki payının, söz konusu malın ithalatının ülkenin toplam ithalatındaki payına oranı şeklinde formüle edilmektedir (Altay ve Gürpınar, 2008: 266)

$$RCA = \frac{\frac{X_j^{xt}}{X_j^t}}{\frac{M_j^{xt}}{M_j^t}}$$

Burada;

$X_j^{xt} \rightarrow$ 'j' ülkesinde 't' döneminde yapılan 'x' malı ihracatını,

$X_j^t \rightarrow$ 'j' ülkesinden 't' döneminde yapılan toplam ihracatı,

$M_j^{xt} \rightarrow$ 'j' ülkesinde 't' döneminde yapılan 'x' malı ithalatını,

$M_j^t \rightarrow$ 'j' ülkesinde 't' döneminde yapılan toplam ithalatını göstermektedir.

$RCA > 1 \rightarrow$ ise 'j' ülkesinin, 'x' malında rekabet avantajına sahip olduğu;

$RCA < 1 \rightarrow$ ise 'j' ülkesinin, 'x' malında rekabet avantajının olmadığı veya düşük olduğu anlaşılar.

Çalışmada yukarıdaki Balassa endeksi Özbekistan'ın dış ticaretindeki rekabet gücünü tespit etmek amacıyla kullanılması amaçlanmaktadır. Ancak, Özbekistan'ın dış ticaret ilişkileri içerisinde en yüksek paya sahip ülkelerle

KIRGIZİSTAN CUMHURİYETİ									
Mal Sınıflaması	1996	2000	2004	2008	2012	2013	2014	2015	2016
0	0,03	2,29	2,19	0,63	0,96	5,94	-	0,72	4,12
1	0,99	6,63	10,86	134,72	544,51	772,34	-	227,59	368,10
2	0,37	0,04	0,01	0,20	0,17	0,11	-	0,19	0,55
3	2,53	1,12	12,16	5,69	3,93	5,09	-	1,11	0,68
4	2,64	-	-	-	-	-	-	-	-
5	5,64	4,63	3,76	244,80	7,81	2,91	-	7,38	3,26
6	0,39	1,08	0,86	2,63	0,77	0,57	-	1,37	1,54
7	0,15	0,49	0,07	0,37	0,15	0,16	-	0,08	0,12
8	0,31	0,01	0,22	2,97	38,98	39,05	-	22,26	1,78
9	0,10	-	-	0,04	-	-	-	-	-
KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ									
Mal Sınıflaması	1996	2000	2004	2008	2012	2013	2014	2015	2016
0	0,05	0,01	0,17	0,06	1,08	1,16	1,02	0,81	1,29
1	2,41	-	3,02	0,30	0,19	0,21	0,70	0,62	0,82
2	0,10	0,03	0,01	0,13	0,11	0,12	0,06	0,24	0,15
3	12,52	87,78	2,41	1,17	0,73	0,62	1,00	5,54	2,30
4	24,93	-	0,01	14,34	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
5	1,09	185,52	1,82	9,27	4,12	3,53	2,20	2,86	5,56
6	0,47	0,65	1,11	2,14	1,41	1,21	0,52	0,50	0,43
7	0,90	3,67	3,17	0,90	11,67	7,35	10,96	0,27	0,14
8	1,51	2,09	0,17	1,50	8,88	9,13	8,52	9,59	12,66
9	-	1,42	-	1,55	-	-	-	-	-

Not: 0: Gıda ve Canlı Hayvanlar, 1: İçecekler ve Tütün, 2: Akaryakıt Hariç Hammadde., 3: Mineral Yakıtlar, Yağlar ve İlgili Maddeler, 4: Hayvansal ve Bitkisel Katı-Sıvı Yağlar ve Mumlar, 5: Kimyasallar ve İlgili Ürünler, 6: Sanayi Malları, 7: Makine ve Ulaşım Araçları, 8: Çeşitli Mamul Eşya, 9: SITC’de sınıflanmayan Mal ve Diğer Eşya.

Tablo 2. Özbekistan’ın Azerbaycan, Kırgızistan ve Kazakistan Karşısındaki Rekabet Gücü Analizi

Özbekistan’ın dış ticaretine ilişkin yapılan rekabet gücü araştırması sonuçlarına göre Azerbaycan ile olan dış ticaretinde imalat sanayi ürünleri, makine ve taşıt araçları ile yakıt dışındaki ham maddeler açısından rekabet gücünün yüksek olduğu görülmektedir. Bu temel sektörel üstünlüğünün yanı sıra diğer sektörlerde de genel olarak Azerbaycan karşısında rekabet gücünde bir artış trendi içerisinde gözlenmektedir. Azerbaycan karşısında genel olarak dış ticaret fazlası verilmesi de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Kazakistan ile olan dış ticarette de mineral yakıtlar ve yağlar, kimyasal ürünler ve çeşitli imalat sanayi ürünlerinde rekabet gücü avantajı bulunduğu görülmektedir. Kazakistan ile yapılan dış ticarette ise dengenin sürekli değiştiği, ancak kısmen karşılaştırmalı üstünlüğün Özbekistan lehine geliştiği görülmektedir. Kırgızistan ile olan dış ticarette ise içecek, kimyasal ürünler ve imalat sanayi ürünleri alanında rekabet gücünün varlığından söz edilebilir. Kırgızistan karşısında dış ticaret dengesinin özellikle son yıllarda açık verdiği de görülmektedir.

Özbekistan’ın günümüz yükselen ekonomileri içerisinde yer alan ve bir tür dünya sanayi bacası konumuna geçen Çin ile ticareti ve 1991 öncesinde bayrağı altında bulunduğu Sovyetlerin en büyük mirasçısı konumunda olan Rusya ile ticaretinin zamana bağlı olarak yükselişe geçtiği açıktır. Buna ilaveten tarihi kökenleri itibarıyla da bağımsızlık sonrası Türkiye ile olan ticaretinde yaşanan siyasal istikrarsızlık sonrası bir toparlanmanın varlığından söz edilebilir. Bu üç ülke ile olan ticaretinin rekabet boyutu da Tablo 3’te verilmiştir.

ÇİN HALK CUMHURİYETİ									
Mal Sınıflaması	1996	2000	2004	2008	2012	2013	2014	2015	2016
0	-	0,02	0,00	0,00	0,20	0,14	0,40	0,62	0,88
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2	38,70	17,25	117,60	338,38	206,89	86,08	57,29	42,66	20,53
3	-	1,55	9,96	12,30	27,97	302,88	287,48	236,76	351,89
4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	3,90	0,05	0,63	0,21	1,64	1,19	1,41	2,12	2,07
6	0,00	0,91	0,04	0,02	0,33	0,21	0,36	0,73	0,57
7	2,52	-	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,01
8	-	-	-	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00

RUSYA FEDERASYONU									
Mal Sınıflaması	1996	2000	2004	2008	2012	2013	2014	2015	2016
0	5,88	6,22	22,87	4,63	2,70	1,63	0,91	0,99	1,99
1	38,84	21,11	4,19	10,52	4,02	3,94	7,99	10,82	2,90
2	4,54	13,10	2,65	0,56	0,15	0,28	0,69	0,74	0,82
3	1,65	0,02	0,17	0,03	0,00	-	-	-	-
4	8,82	0,21	0,01	0,00	-	-	-	0,00	-
5	0,24	0,10	0,20	0,70	0,44	0,39	0,44	0,58	0,70
6	0,61	0,35	0,18	0,23	0,51	0,67	1,01	1,49	1,38
7	0,26	0,43	1,01	1,89	2,54	2,65	1,58	0,65	0,39
8	1,31	0,49	0,19	1,42	7,89	8,62	8,08	9,33	8,63
9	-	0,02	0,01	0,12	1,61	2,93	-	-	1,65
TÜRKİYE CUMHURİYETİ									
Mal Sınıflaması	1996	2000	2004	2008	2012	2013	2014	2015	2016
0	0,00	0,14	0,37	0,69	0,69	0,63	0,55	2,12	2,65
1	-	-	-	-	-	-	0,00	-	-
2	132,11	133,37	29,72	11,33	4,09	2,18	1,82	2,48	1,66
3	-	4,76	0,37	9,58	2,90	3,86	2,69	0,46	0,14
4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	-	0,02	0,43	0,09	0,08	0,06	0,07	0,04	0,63
6	1,75	1,22	1,99	2,92	3,42	3,11	3,56	3,75	2,74
7	0,02	0,05	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,06
8	0,00	0,00	0,02	0,11	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00
9	0,55	-	-	-	-	-	2,27	-	-

Not: 0: Gıda ve Canlı Hayvanlar, 1: İçecekler ve Tütün, 2: Akaryakıt Hariç Hammadde, 3: Mineral Yakıtlar, Yağlar ve İlgili Maddeler, 4: Hayvansal ve Bitkisel Katı-Sıvı Yağlar ve Mumlar, 5: Kimyasallar ve İlgili Ürünler, 6: Sanayi Malları, 7: Makine ve Ulaştırma Araçları, 8: Çeşitli Mamul Eşya, 9: SITC'de sınıflanmayan Mal ve Diğer Eşya.

Tablo 3. Özbekistan'ın Çin, Rusya ve Türkiye Karşısındaki Rekabet Gücü Analizi

Rusya ile olan dış ticarete ise gıda, tütün ve içecek ile sanayi malları ve çeşitli imalat sanayi ürünlerinde rekabet gücünün olduğu görülmektedir. Dış ticaret dengesinde ise genel olarak Rusya karşısında açık verilmektedir. Çin ile olan dış ticaret yapısı incelendiğinde, hammaddeler, mineral yakıtlar ve yağlar ile kimyasal ürünler alanında rekabet gücü olduğu görülmektedir. Çin ile olan dış ticarete oldukça geride olduğu ve dış dengein de kimi yıllar Özbekistan lehine, kimi yıllar Çin lehine değiştiği görülmektedir. Özbekistan'ın Türkiye karşısında gıda, içecek ve imalat sanayi ürünlerinde rekabet gücü olduğu görülmektedir. Özellikle son dönemde dış ticaret dengesi de Özbekistan lehine değişmiştir.

4 Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte yaşanan geçiş resesyonu pek çok ülke gibi Özbekistan'ı da ekonomik boyuta paralel biçimde sosyal ve siyasi olarak etkilemiştir. Geçiş resesyonunun derinden hissedilmesine göre ülkeler ikili bir sınıflama içerisinde yer almış; bir kısım ekonomiler daha derinden ve bir kısmı da daha hafif bir şekilde yaşamışlardır. Özbekistan da bu kategorize edilme şeklinde göre resesyonu daha derinden hissedenler sınıfında yer almıştır. Özbekistan'ın da dahil olduğu resesyonu derinden yaşayan ülkelerde bu derinliğin temel sebepleri arasında; (i) girdi-çıkış bağlantılarının kopmasının yanı sıra (ii) ekonomik açıdan devralınan üretim tesislerinin etkinlikten uzak kalması, (iii) üretimdeki düşüşler/işsizlik ve (iv) genel fiyatlar düzeyinde muazzam yükselişler, sosyo-ekonomik ve siyasi pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Ancak, genelde çoğu geçiş ekonomisinde zamanla piyasa ekonomisinin işleyişine daha fazla uyum sağlanması, gerek siyasal anlamda, gerekse ekonomik anlamda yeniden yapılanma süreçleri ve Özbekistan özelinde sahip olunan zengin doğal kaynaklar ülkenin gelişimini hızlandırmıştır.

Burada gelişen dünya ile birlikte dışa açılma süreçlerine uyum gösterebilme yeteneğinin büyük önem arz ettiği söylenebilir. Hızlı bir gelişim için yurtiçi talepten daha fazlasına ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret ve bununla bağlantılı dış rekabet güçlerinin tespiti büyük önem taşımaktadır. Orta Asya geçiş ekonomilerinin önemli ülkelerinden biri olan Özbekistan'ın dış ticaretindeki rekabet gücünü inceleme konusu yapan bu çalışmada, Özbekistan'ın özellikle doğal kaynak zengini komşuları karşısında gıda, içki ve tütün sektörleri ile çeşitli mamul

eşya açısından avantajlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çin ve Türkiye gibi yoğun ticari ilişkilerinin olduğu ülkelerle ise Akaryakıt Hariç Hammaddeler, Mineral Yakıtlar ve Yağlar ile Kimya sektörlerinde rekabet gücünün yüksek olduğu görülmektedir. Genel olarak Özbekistan'ın daha çok ilksel veya yarı işlenmiş mamullerde üstünlüğünün varlığı dikkat çekmektedir.

Bu kapsamda Özbekistan'ın sahip olduğu doğal kaynak avantajını da kullanarak üstün olduğu alanlarda rekabet gücünü artırması, zayıf olduğu alanlarda ise doğal kaynak ihracatından elde ettiği geliri de kullanarak daha fazla sermaye ve teknoloji yoğun üretime geçmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Özellikle doğal kaynak zenginliğine dayalı ihracat kalemlerini geleceği olan alanlara kanallandırmak hem Hollanda Hastalığına düşmeyi önleyeceği hem de Norveç'in yaptığına benzer uygulamalarla, yani zımnen Varlık Fonu oluşturmak suretiyle, geleceği sağlama çabaları içinde olmak gerekliliği açıktır. Dolayısıyla kalkınmanın sanayileşmeyle eşanlamı olduğu düşüncesinden hareketle Özbekistan'ın sanayileşmeyi destekleyecek hamlelerini başta hammadde ve ilksel mamul ihracatını işleyecek şekilde dış ticarete kanallandırmak hem görece yüksek katma değer hem de istihdam etkileri yaratarak gelişmişliğini üst düzeye çıkarması beklenebilir.

Kaynakça

- Altay, Bülent ve Gürpınar, Koray (2008), "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Bazı Rekabet Gücü Endeksler: Türk Mobilya Sektörü Üzerine Bir Uygulama", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, **10(1)**: 257-274.
- Aydoğuş, İsmail ve Diler, H. Gonca (2009), "Tekstil Ürünleri İhracatında Stratejik Dış Ticaret Yaklaşımı: Türkiye ve Çin Üzerine Bir Uygulama", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, **11(2)**: 1-17.
- Balassa, Bela (1965), "Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage", *The Manchester School of Economic and Social Studies*, **33(2)**: 99-123.
- Balassa, Bela (1977), "Revealed Comparative Advantage Revisited: An Analysis of Relative Export Shares of the Industrial Countries, 1953-1971", *The Manchester School*, **45(4)**: 327-344.
- Bashimov, Güçgeldi (2015), "Özbekistan Pamuk Sektörünün Rekabet Gücünün Belirlenmesi", *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, **2(1)**: 99-104.
- Bashimov, Güçgeldi (2017), "Orta Asya Ekonomilerinin Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründeki Uluslararası Rekabet Gücü", *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, **5(2)**: 23-33.
- Çoban, Orhan ve Recep Kök (2005), "Türkiye Tekstil Endüstrisi ve Rekabet Gücü: AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği (1989-2001)", *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, **20(228)**: 68-81.
- Emsen, Ömer Selçuk, Ş. Mustafa Ersungur ve D. Polat, **Ekonomik Sistemler ve Geçiş Ekonomileri: Orta Asya ve Kafkasya Ekonomilerine Bir Bakış**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011.
- Erkan, Birol (2012), "Ülkelerin Karşılaştırmalı İhracat Performanslarının Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Katsayılarıyla Belirlenmesi: Türkiye-Suriye Örneği", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, **8(15)**: 195-218.
- Erlat, Güzin ve Halük Erlat (2005), "Do Turkish Exports have a Comparative Advantage with Respect to the European Union Market, 1999-2000", *Department of Economics Middle East Technical University*, 1-17.
- İrmiş, Ayşe ve Ömer Selçuk Emsen, **Kapitalizmin Küresel Ağı: Düğümler ve İlmekler**, Etkin Yayınevi, Bursa, 2018.
- Kılıçbeyli, Elif H. (2014), "Özbekistan'ın Ekonomik Yapısı, Potansiyeli ve Yatırım İmkânları", *Türkiye Cumhuriyetlerinde Yatırım İmkânları Sempozyumu*, TASAM, İstanbul, 27 Kasım 2007, ss: 87-104.
- Sarıçoban K. ve Kösekaşyaoglu, L." Ticaret sonrası verilerle rekabet gücünün ölçülmesinde kullanılan indeksler üzerine bir literatür taraması" *The Journal of Academic Social Science*, **5(47)**: 424-444.
- Şahin, Dilek (2016), "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi İle Türkiye Ve Çin'in Sektörel Rekabet Gücünün Karşılaştırmalı Analizi", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, **6(1)**: 127-148.
- Utkulu, Utkulu and Dilek Seymen (2004), "Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-à-vis the EU/15", In European Trade Study Group 6th Annual Conference. ETSG. September 2004. pp:1-26.
- Yalçınkaya, Hakan, Coşkun Çılbant, Filiz Erataş Sönmez ve Demet Hartoğlu (2014), "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Ekseninde Rekabet Gücünün Analizi: Türk-Çin Dış Ticareti Üzerine Bir Uygulama", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, **12(24)**: 41-57.
- Yurttaçıkırmaz, Ziya Çağlar, Burhan Kabadayı ve Ömer Selçuk Emsen (2014), "Ekonomik Büyüme ve Rekabet Gücü Üzerine Türkiye Analizi", *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, **21**: 21-46.